

Beşerî Jeopolitik

Devletler, Göçmenler ve Diaspora Kurumlarının Yükselişi

Alan Gamlen

Özgün Adı: Human Geopolitics States, Emigrants, and the Rise of Diaspora Institutions

© Oxford University Press; First edition UK 2019: ISBN 978-0-19-883349-9

GAV Perspektif Yayınları*, 2022

© Göç Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Sertifika No.: 43715

GAV PERSPEKTİF

Hacettepe Mah. Fener
Sk. No: 5 06230
Altındağ Ankara/Türkiye

+90 (312) 473 79 11

gavperspektif.com
bilgi@gavperspektif.com
siparis@gavperspektif.com

 @gavperspektif
 @gavperspektif

1. Baskı

Şubat 2022
Ankara

GAV Perspektif Yayınları - 14

ISBN: 978-605-73877-3-8

Karton Kapak

Çeviren

Birsen Aybüke Evranos

Editör

Bahar Cebe

Musahhif

Tuğçe Genç

Kapak & Dizgi

Hafize Pala

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi • Sertifika No: 48058
Ostim OSB Mah. 1256 Cad. No:11 Yenimahalle/Ankara

© Kitabın tüm yayın hakları GAV Perspektif Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Beşerî Jeopolitik

Devletler, Göçmenler ve
Diaspora Kurumlarının
Yükselişi

Alan Gamlen

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	VII
TEŞEKKÜR	XI
BEŞERÎ JEOPOLİTİK	1
Problem ve Önemi	3
Kitabın Katkısı	8
Kitabın Ana Hatları	18
DİASPORA KURUMLARININ KÜRESEL YÜKSELİŞİ	31
Ulusal, Bölgesel ve Küresel Aşamalar	31
Kurum Türlerinin Karşılaştırılması	41
Sonuç	52
SÜRGÜN TOPLAYICILIĞI: BİR İZAH	57
Yahudi Diasporası ve İsrail'in Doğuşu	61
Faşizmin Yenilgisinde Diasporalar	71
Komünizm Çökerken Diasporalar	75
Sonuç	83
HİNDİSTAN, MEKSİKA VE ERİTRE'DE REJİM ŞOKLARI	91
"Birleşik Hindistan": Denizaşırı Hint İlişkileri Bakanlığı	91
"Karıncalar ve Fil": Yurtdışı Meksikalılar Kurumu	104
Kahramanlardan Hainlere: Eritre'nin "Kurtuluşunda" Diasporalar	113
Sonuç	119
ASYA EMEK PAZARINDAN İŞGÜCÜ İHRACATI	123
Filipinler Modeli	124
Güney Asya Emek Pazarları	130
Sovyet Sonrası İşgücü İhracatçıları	136
Sonuç	138
AVRUPA'DA KÜLTÜRLERARASI SINIRLAR VE ÖYKÜNÜCÜLERİ	143
Macaristan'ın Beşerî Jeopolitiği	144
Ab Sınırı Olmak	147
Geçirgen Bir Sınır: A8 ve Balkanlar	151
Kuzey ve Güney Hudut Bölgelerinde Kültürlerarası Sınırlar	159
Diaspora Kurumları ve Bölgesel Entegrasyon	163
Sonuç	169

KARADENİZ VE ÖTESİNDE BEŞERÎ JEOPOLİTİK	179
Avrupa İle Avrasya Arasında	180
Sonuç	197
DİASPORA ETKİLEŞİMİNİN KÜRESELLEŞMESİ	203
Dünya Toplumu, Epistemik Cemaatler ve Diasporayla Etkileşim	204
“Eksik Rejim” Olarak Göç	207
Diasporalar ve Kalkınma	212
Sonuç	219
GÖÇ REJİMİNİN PLANLANMASI	227
Uluslararası Kuruluşlar ve Planlanmış Diaspora Etkileşimi	228
Uluslararası Alfabe Çorbası	230
Öykünücüler ve Diğer Aracılar	240
Bağış Menüleri ve Basınç Noktaları	243
Sonuç	248
DİASPORA POLİTİKALARININ İZİNİ SÜRMEK	255
Kıyaslama Döngüleri	257
Yinelemeli Modelleme	264
Beşerî Jeopolitiği Serbest Bırakmak	269
Sonuç	270
SONUÇ	275
Neler Öğrendik?	275
Neden Önemsemeliyiz?	278
Gelecekte Neler Olacak?	285
Küresel Kılavuz İlkelerine Doğru	289
SONSÖZ	295
EK 1	297
EK 2	330
EK 3	339
DİZİN	341
TERİM SÖZLÜĞÜ	351
KISALTMALAR	353

TEŞEKKÜR

Projeye katkılarından dolayı çok sayıda insana içten teşekkür borçluyum. Onların verdiği destek ve cesaret beni onurlandırdı. Öncelikle araştırma-
daki katılımcılara ve özellikle ekler kısmında adı geçenlere, sadece cömert
bir şekilde zaman ayırdıkları için değil, aynı zamanda farklı bağlantılara
yönlendirdikleri ve çoğu kez başka araştırma yolları önerdikleri için min-
nettarım. Uluslararası Göç Örgütü'nden Peter Schatzer ve Noëlle Darbel-
lay'e saha çalışmalarındaki yardımları ve katılımcılara erişim sağladıkları
için özellikle müteşekkirim.

Bu araştırma, Leverhulme Trust tarafından finanse edilen Oxford
Diasporalar Programı'nın (2011–16) bir parçasıdır. Yıllarca iyi bir meslek-
taş ve arkadaş olan Robin Cohen ve Nicholas Van Hear'e bilhassa teşekkür
ederim. Alex Betts, Will Jones, Nando Sigona, Hélène Neveu Kringelbach
ve Giulia Liberatore program içindeki çeşitli iş birlikleri bağlamında fay-
dalı geri bildirimlerde bulundular. Ann Bourne, Zoe Falk ve Wendy Grist
Oxford ile Yeni Zelanda arasında gidip gelirken oldukça sabırlı bir şekilde
idari destek sundular. Oxford'da konakladığım Queen Elizabeth House ve
St Antony's College'a minnettarım çünkü burada kalmak düşüncemi bir-
çok yönden şekillendirdi. Jill Partridge ve Chris Kutarna gibi iyi arkadaşlar
ise bu geziler sırasında evden uzaktayken Oxford'u bana bir yuva yaptılar.
Ayrıca Michael Cummings, Paul Vaaler ve Alexandra Délano'nun dâhil
olduğu Birleşik Krallık dışında seçkin Proje Ortakları ekibiyle çalışma
ayrıcılığına sahip oldum.

Çalışma sırasında başka birçok kurum ve kişi bana rehberlik etti.
Steve Vertovec ve Max Planck Dinil ve Etnik Çeşitlilik Araştırmaları
Enstitüsü'ndeki meslektaşları ile gerçekleştirdiğim düzenli çalışmalar,
düşüncelerime birçok yönden ilham verdi. Veri toplama ve analiz
sürecinin büyük bir bölümünde görev yaptığım 'evim' Wellington Victoria
Üniversitesi'ndeki meslektaşlarımın desteğini aldığım için şanslıyım.
Paekakariki Enstitüsü'nden John Overton ve Warwick Murray, o
dönemde sıcak ve cömert araştırma arkadaşlarım oldu. Yazılarımın önemli
bir kısmını, Victoria Üniversitesi ve Avustralya Nüfus ve Göç Araştırma

Merkezi tarafından ortaklaşa finanse edilen Stanford Üniversitesi'ndeki Ziyaretçi Öğretim Görevliliği sürecinde yazdım. Stanford'un Freeman Spogli Enstitüsü kitabın bitiminde önemli bir iz bıraktı. Steve Stedman ve Alice Kada'nın misafirperverliği ve Francis Fukuyama, Larry Diamond ve James Fearon'ın ferasetli yorumları için minnettarım. En önemlisi, haftalık toplantılarımız ve Francisco Ramirez, Patricia Bromley, Julia Lerch ve diğerlerinin yararlı önerilerde bulunduğu Karşılaştırmalı Kurumlar Semineri grubuna daveti için John W. Meyer'e müteşekkirim.

Bu araştırmanın bazı bölümlerinin sunulduğu ve üzerine çalışıldığı dünyanın dört bir yanındaki sayısız seminer ve konferanstaki organizatörlere ve katılımcılara çok şey borçluyum. Kitaba dair ön çalışmaları, 2011 yılında Ale Délando liderliğindeki New School'da Francesco Ragazzi, Natasha Iskander ve Yossi Shain gibi isimlerin bulunduğu oldukça teşvik edici bir gruba sundum. Paul Tabar'a ve 2012 yılında bu proje hakkında bir açılış konuşması yaptığım Beyrut'taki Lübnan Amerikan Üniversitesi'ndeki meslektaşlarına teşekkürlerimi sunuyorum. 2013'te Balsillie Okulu'nda, konu üzerinde çalışan birçok önemli politika yapıcıya ayrıntılı bulguları sunma fırsatı verdiği için Margaret Walton-Roberts ve Waterloo'daki meslektaşlarına teşekkür ederim. Ayrıca Daniel Naujoks ve Ajay Dubey'e, aynı yıl Hindistan'ın dış işleri hizmetindeki üst düzey üyelerine Yeni Delhi'deki bir açılış sunumunda bulguları takdim fırsatı verdikleri için içtenlikle teşekkür ediyorum. Rosemary Foot ve Kalypso Nicolaidis'e teşekkür ediyorum, zira 2014 yılında Oxford'daki Uluslararası Çalışmalar Merkezi'ne yapılan sunumla ilgili yorumları benim için çok önemliydi. *Uluslararası Göç Dergisi* [International Migration Review] Altın Yıl Dönümü Özel Sayısının konuk editörleri Jørgen Carling, Pia Orrenius ve Jennifer Lee'ye çalışmamı 2014 yılında diğer katılımcılarla birlikte Manhattanda sunma fırsatı verdiği için teşekkür ederim. Burada ismi sayılamayacak kadar çok konuşmalar gerçekleştirdim. Ek olarak araştırmanın çeşitli bölümlerini yayınlama sürecinde *Beşerî Coğrafyada İlerleme* [Progress in Human Geography], *İngiliz Coğrafyacılar Enstitüsü* [Transactions of the Institute of British Geographers], *Siyasi Coğrafya* [Political Geography], *Uluslararası Örgütler* [International Organization], *Etnisite ve Göç Çalışmaları Dergisi* [Journal of Ethnic and Migration Studies], *Karma Araştırma Metotları Dergisi* [Journal of Mixed Methods Research] ve Oxford Üniversitesi Yayınları [Oxford University Press] dâhil olmak üzere bir dizi yayından ve anonim hakemlerden araştırma hakkında paha biçilmez geri bildirimler aldım.

Literatür derleyerek, veri toplayarak, röportajları yazıya dökerek, analizler yaparak, yayınları kopyalayarak veya başka şekillerde yardımcı olarak araştırmaya katkıda bulunan araştırma görevlileri ve lisansüstü öğrencilerden oluşan ekibime çok şey borçluyum. Lin Chen, Michael Cummings, Elodie Jacoby, Liam Martin, Chris McIntyre, Sam Norman ve Nicky Wilcox'dan uzun süre boyunca olağanüstü yardımlar aldığım için şanslıyım. Onların sıkı çalışmaları bu kitapta önemli izler bıraktı. Caroline Afeaki, Laura Auberson, Penny Bond, Mary Davies Colley, Gradon Diprose, Kylie Enoka, Sahana Ghosh, Catherine Jones, Becky Joslin, Alison Gamlen, Melinda Gamlen, Sam Keast, Iain Kirkpatrick, Richard Law, Froilan Malit, Anya Roberts, Laura Rosouw, Klaus Thomas, Hang Trinh ve Theresa Wikaningtyas tarafından belirli noktalarda da çok değerli katkılar yapıldı. Mükemmel kapak resmi için Libby Holcroft'a, harita çalışması için Ernest Healy ve Aateka Shashank'a ve kopya düzenleme ile redaksiyon yardımı için Sarah Costa, Tariro Sibanda ve Oxford Üniversitesi Yayınları personeline teşekkür ederim. En sabırlı editörlerden Dominic Byatt'a teşekkür ederim. Kalan hataların nihai sorumluluğu bana aittir.

Son olarak, bu proje boyunca yakın arkadaşlarımın ve ailemin desteği bana manevi anlamda güç verdi. Burada ifade edebileceğimden fazlasını Charlotte ve Max Gamlen'e ve en çok da Melinda'ya borçluyum.

BEŞERÎ JEOPOLİTİK

Toprak yerine nüfus üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi anlamına gelen beşerî jeopolitik, dünya tarihi boyunca şiddetli çatışmalardan önce sahneye çıkmıştır. 17. yüzyılın ortalarında Otuz Yıl Savaşı'nı sona erdiren ve modern uluslararası sistemin topraksal temellerini oluşturan Vestfalya Barışı'ndan beri, bu tür mücadeleler asgari seviyede yaşanmaktaydı. Ancak hem diaspora sisteminin gelişmesi hem de hükümetlerin diasporalarıyla ilişki kurmasına izin verilmesi ve bunun teşviki, bugün beşerî jeopolitiğin beklenmedik biçimde yeniden canlanıp eski günlerine geri dönmesini sağlamıştır.

Göçmenlere ve göçmenlerin nesillerine yönelik hükümet desteğini gösteren iki beyana verilen farklı tepkileri karşılaştırarak meseleyi anlamaya çalışalım. İlk beyan, Rusya'nın Ukrayna'ya bağlı Kırım Yarımadası'nı ilhakını takiben Rusya yanlıları ile Avrupa yanlıları arasında çıkan kitlesel çatışmalarda bir gencin öldürülmesinin ardından Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından 14 Mart 2014'te yayınlanmıştır.¹

Rusya, Ukrayna'daki yurttaşlarının ve soydaşlarının hayatlarına ilişkin sorumluluğunun bilincindedir ve onları koruma altına alma hakkını saklı tutmaktadır.²

İç Güvenlik Bakanı Michael McCaul gibi ABD'li yetkililer ise bu açık kaygı beyanını, Rusya'nın tarihî topraklarını geri alma amacındaki uzun vadeli hedefiyle bağlantılı bir işgal bahanesi olarak yorumlamıştır. Bahsi geçen bu hedefe ulaşma konusunda Kırım, Rus güçlerinin adım adım tüm Karadeniz bölgesine yayılması için bir üs olarak görülmektedir.³ İşgalden kısa bir süre sonra, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Ukrayna'nın bazı kısımlarını Rusya'nın Novorossiya bölgesi olarak tanımlamıştır. Rus televizyonunda "Çarlık zamanında bu bölgeler Rusya'ya aitti, Ukrayna'nın bir parçası değildi. ... Rusya bu toprakları çeşitli nedenlerle kaybetti ama halkı orada kaldı." ifadelerini kullanmıştır. McCaul'un aktardığına göre Putin; işgalden hemen önce, Ukrayna'nın Rusya yanlısı cumhurbaşkanı AB yanlısı protestoların ardından sürgündeyken, danışmanlarına bu krizi kullanma niyetini açıkladığı gizli bir toplantı düzenleyerek "Kırım'ı geri

almak için çalışmalara başlamalıyız.” açıklamasında bulundu. Bu arka plana karşın, Rusya Dışişleri Bakanlığı’nın yurt dışındaki yurttaşlarıyla dayanışma açıklaması, dünya çapında öfke ve kınamaya neden oldu ve Rusya’ya karşı başka bir Soğuk Savaş’ın başlamasına yönelik homurdanmalar eşliğinde Batı’nın ekonomik yaptırımlarıyla sonuçlandı.

İkinci beyan ise, ilkinden dokuz ay önce Rus Dışişleri Bakanlığına bağlı bir birim olan Yurtdışı Yurttaşlarla İlişkiler Dairesi Başkanı tarafından yapılmıştır. Başkan, 19 Haziran 2013 tarihinde Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) düzenlediği “Diaspora Bakanlar Konferansı” adlı bir etkinlik için Cenevre’de toplanan yaklaşık 600 üst düzey politika yapıcıya hitap etmiştir. Birimin yöneticisi Tatiana Smirnova, “Tüm yurttaşlarımızı önemsiyoruz ve yurt dışındaki Rus topluluklarının liderleriyle gurur duyuyoruz” ifadesini kullanmıştır.

Rusya Federasyonu, yurttaşlarının meşru menfaatini, Rus kültürünü ve geleneklerini korumalarına, ana dillerini muhafaza etmelerine, tarihî vatanlarıyla daha güçlü bağlar kurmalarına yardımcı olmaya devam edecektir.⁴

Kırım’ın ilhakının bahanesi olarak aynı bakanlık tarafından yapılan açıklamayla kısmen benzer olsa da bu ikinci beyan kınamayla değil, kuvvetli alkışlarla karşılanmıştır. Konferansın açılış panelinde Rusya Federal Göç Servisi Başkanı Konstantin Romodanovsky’nin benzer açıklamaları için de aynı tepki söz konusudur. IOM liderlerinin ve İsviçre Hükümeti’nin Göç Alanında Uluslararası İş Birliği Özel Büyükelçisi’nin⁵ yanında yer alan Romodanovsky “Rusya Federasyonu Devlet Başkanı, ülkedeki göç durumunun düzenlemesi ile ilgili bize verilen talimatları ve kararnameleleri ... göreve başladığı gün imzaladı.” açıklamasında bulunmuştur.

Üst düzey Rus diplomatlar tarafından birbirlerinden aylar sonra yapılan, hem Rusya’nın yurt dışındaki yurttaşlarının haklarının korunması hem de kelime hazinesi ve cümle seçimi açısından tutarlı olan bu iki beyan, uluslararası toplumdan daha zıt tepkiler alamazdı. Bu bariz çelişki bize ne anlatıyor? Rusya’nın yurt dışındaki yurttaşlarıyla ilişkisinin ana hatları özellikle 7. bölümde tekrar ele alınacaktır. Ancak Rusya’nın yurttaşlarıyla ilgili istikrarlı mesajlarına yönelik bu çelişkili tepkiler, bir bütün olarak bu kitabın arka planında kafa kurcalayan bir muammadır. Bugün diasporalar konusunda, saygın bir devlete layık, örnek davranışı neyin teşkil ettiğine dair çelişkili beklentiler mevcuttur. Bu çelişkili beklentiler nasıl ortaya çıkmıştır? Bu kitaba göre bu bulmacanın çözümü, göç alanında

uluslararası iş birliğini güçlendirme çabalarının bir parçası olarak diaspora etkileşim kurumlarının (göçmenlere ve onların soyundan gelenlere odaklanmış resmi devlet daireleri) son zamanlarda ve dünya çapında hızla yaygınlaşmasında yatmaktadır.

PROBLEM VE ÖNEMİ

Elinizdeki kitap, çelişkili beklentileri içeren bu bulmaca üzerinde çalışırken belirli bir tür göç politikasını anlamayı ve açıklamayı amaçlamaktadır. Tipik olarak göç politikası (dışarıdan) içeriye göç [*immigration*] politikası olarak düşünülmektedir, ancak her göçmenin aynı zamanda bir menşe ülkesi olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca bu kitabın gösterdiği üzere göçmenlerin menşe ülkeleri, bu uluslararası bağlantılara giderek daha güçlü ve proaktif bir ilgi duymaktadır. Pek çok ülkede göçmenler ve “diasporadaki” nesilleri, uzun süre kurban, fırfırlı veya hain olarak küçümsemiştir. Ancak son yıllarda, göçmen diasporaları aniden birer kahraman olarak yeniden tanzim edilmiş, ıslıklı ulusal ödöl törenlerinde ve bayramlarda onurlandırılmış, özel vatandaşlık statüsü verilmiş ve dövizleri, yatırımları, becerileri, bağlantıları ve “turizm getirileri” için bu diasporaların peşinden koşulmuştur.

Diaspora Kurumlarının Yükselişİ

Diaspora angajman çabaları, giderek daha fazla ülkede göçmenlere ve göçmenlerin nesillerine odaklanmış yeni bir resmî hükümet yapısının (diaspora angajman kurumları veya kısaca diaspora kurumları) oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır.⁶ Diaspora kurumları, ulusal hükümetlerin yürütme ve yasama organlarında yer almaktadır. Kimi zaman ise, Denizaşırı Hint İlişkileri Bakanlığı (2004–16) veya Sırbistan Din İşleri ve Diaspora Bakanlığı (2003–12) gibi uzmanlaşmış bakanlıklar olarak faaliyet göstermektedir.⁷ İrlanda Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki Yurtdışı İrlandalıları Birimi veya Nepal Çalışma ve İstihdam Bakanlığındaki Yurtdışı İstihdam Dairesi gibi yürütme birimleri de sıklıkla karşımıza çıkan diaspora kurumlarıdır. Öte yandan bu kurumlar diaspora politikalarını koordine etmekle görevli departmanlar arası komiteler veya Nijerya Diaspora İşleri Meclis Komitesi gibi yasama komiteleri olarak da karşımıza çıkabilir. Fransa ve İtalya’nın da dâhil olduğu çeşitli ülkelerde ise, yasama organı içindeki seçilmiş diaspora temsilcileri tarafından yönetilen kurumlar olarak düzenlenmişlerdir. Bunların dışında, diaspora gruplarını etkileyen yasalar ve politikalar hakkında

fikir vermek üzere atanmış veya seçilmiş önde gelen göçmenlerden oluşan resmî danışma konseyleri de bulunmaktadır (örneğin Portekiz Cumhurbaşkanlığı'nın başkanlık ettiği Diaspora Konseyi).

Diaspora kurumlarının sıklıkla ifade edilen amaçları şunlardır:

- Diğer ülkelere göçmen iş gücü arzı konusunda ikili anlaşmaları müzakere etmek.
- Göçmenleri yasal yollarla seyahatlerine hazırlamak, kaçakçılar ve insan tacirleri tarafından dolandırılmalarının önüne geçmek ve vizeleri sona erdiği derhâl geri dönmelerini sağlamak.
- Yardım ve devlet desteği sağlayarak yurt dışında yaşayan göçmenlerin haklarını ve çıkarlarını korumak.
- Diasporaların ana vatanlarıyla olan ilişkilerindeki sorunları çözmek ve menşe ülkelerinin siyasi sisteminde oy kullanmalarına ve nüfuz sahibi olmalarına yardımcı olmak.
- Göçmen dövizlerini ulusal kalkınmaya kanalize etmek ve göçmen dövizlerinin girişinde kolaylık sağlamak, diasporaların ana vatanlarına katkılarını ödülleri ve kutlamalar yoluyla takdir etmek.
- Kültür ve eğitim alanında gerçekleştirilen değişim programlarıyla göçmenlerin ve nesillerinin, kimliklerini ve anavatanlarıyla olan bağlarını korumak.
- Yabancı karar vericilere ve kanaat önderlerine erişimi olan, anavatanları adına gayri resmî elçi veya lobici olarak hareket etme becerisine sahip, varlıklı ve nüfuzlu yurttaşlardan oluşan ağlar geliştirmek.

Diaspora kurumları, ampirik ve teorik olarak şaşırtıcı oldukları için incelemeye değer bir meseledir. Bu kurumların sayısı 1980'de bir elin parmağını geçmezken, o zamandan bu yana sayıları çok hızlı bir şekilde artmıştır. Günümüzde Birleşmiş Milletler (BM)'e üye devletlerin yarısından fazlası en az bir tane diaspora kurumuna sahiptir.⁸ 1990'dan önce diaspora kurumlarının çoğu genellikle dışişleri bakanlığı bünyesinde yer alan birimlerdi. Bu birimler günümüzde de diaspora kurumunun en yaygın türüdür ve doksandan fazla ülkede bulunmaktadır. Ancak 1990'dan beri tamamen diasporaya odaklanan devlet bakanlıklarının sayısında hızlı bir artış olmuştur. Bu çalışma, 2015 yılında dünya çapında otuz bir tane diaspora bakanlığının varlığını ortaya koymuştur.⁹ Haziran 2013'te IOM, Cenevre'de 600 üst düzey katılımcının ağırlandığı bir Diaspora Bakanlar

Konferansı düzenlemiştir. Konferansa 100 devletin çeşitli türdeki diaspora kurumlarını temsilen bakanlar, büyükelçiler ve kıdemli memurlar katılmıştır. Diaspora kurumları artık daha büyük bir örgütlenme alanını temsil etmektedir. Zira, konu ile ilgilenen devletlerin ve organizasyonların sayısı artmakta, daha geniş çaplı siyasi süreçlerde diaspora kurumlarının önemi anlaşılmakta ve yirmi birinci yüzyılda küresel meselelerde diaspora kurumları giderek öne çıkan bir unsur hâline gelmektedir.

Diaspora kurumları teorik olarak da şaşırtıcıdır. Çünkü modern uluslararası sistemi destekleyen egemenlik ve yurttaşlığın topraksal tanımlarıyla bağdaşmayan biçimlerde devlet sınırlarının ötesindeki iç politikaları yansıtır. Aynı zamanda, diaspora kurumları potansiyel olarak yabancı devletlerin iç işlerine müdahale ederek, çelişen egemenlik iddialarıyla endişe uyandırmaktadır. Bunun yanı sıra ana vatanları ile bağını koparmak isteyebilecek göçmenlerin bu özgürlüğüne müdahale etme ihtimalleri bulunmakta¹⁰ ve kanunlara tabi olmayan yurt dışındaki kişilere kanun yapma sürecini etkileme fırsatı tanımaktadır. Tüm bunlara rağmen günümüzde bu kurumlar önde gelen uluslararası kuruluşlar tarafından resmî olarak desteklenmektedir. Peki bu desteğin sebebi nedir? Neler diaspora kurumlarının yükselişini açıklar? Rusya'nın Ukrayna'da ve ötesinde yer alan diasporası örneğinde olduğu gibi diaspora kurumları nasıl dünya siyasetinin kurallarını değiştirir? Kitap bu temel soruları ele almaktadır.

Beşerî Jeopolitik

Göçmenlerin doğduğu veya atalarının yaşadığı devletin etnik diaspora üzerinde hak iddia etmesi ve bu arada uluslararası onay alması ilk defa yaşanan bir durum değildir. Böyle bir süreçte jeopolitik anlamda “Pandora'nın Kutusu” daha önce de açılmıştır. Örneğin, günümüz diaspora kurumları bazı açılardan Birinci Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti tarafından kurulan ve yönetilen Azınlık Anlaşmaları Sistemini hatırlatmaktadır. Bu anlaşmalar, Doğu Avrupa'daki devletlerin kendi sınırları içindeki etnik azınlıklara nasıl davranacağını düzenlemekteydi. Carole Fink'in belirttiği üzere Azınlık Anlaşmaları Sistemi altında, Almanlar bu etnik azınlıkların en büyüğü ve en organize olanlarından biriydi ve bu sistemde Almanların haklarını en yüksek perdeden haykırarak savunan Weimar Cumhuriyeti oldu.¹¹ Avrupa'ya dağılmış olan Alman azınlıklar yurt dışında mahsur kalan yurttaşlarına yaşam alanı [*lebensraum*] sağlamak için Doğu'yu fethetme bahanesiyle Nazi Almanyası'nın jeopolitik gündeminin merkezi oldu.

O zamanlar akademik coğrafyanın genç bir alt alanı olan *jeopolitik*, devletleri doğal olarak genişleyen, daha fazla toprak için siyasi ve askerî olarak rekabet eden ve yaşayan organizmalar olarak görmekteydi. Nazi-lerin *lebensraum* fikri büyük ölçüde bundan faydalanmıştır. Daha geniş anlamda politik analiz her zaman coğrafya disiplininin merkezi olmuştur.¹² Hem Aristoteles (MÖ 382 – 322) hem de Strabon (MÖ 63 – MS 24) için coğrafi çalışmanın amacı ideal devleti planlamaya yardımcı olmaktır. İbn-i Haldun’a göre (faal olduğu yıllar 1382 – 1405), insanın ilerlemesi, devletin ailenin yerini alması, göçebe kabilelerden yerleşik yaşama geçilmesi ile karakterize edilmektedir. Bodin (MS 1530-1596) ve Montesquieu (MS 1689-1755) iklim ve topoğrafyayı “ulusal karakter” ve “yasaların ruhu-nun” belirleyicileri olarak görmüşlerdir.

Charles Darwin’in İngiliz İmparatorluğu’nun erişim alanlarından elde ettiği bulgular (1859’da *Türlerin Kökeni* ismiyle yayınlanmıştır) dünyayı kasıp kavurmuştur. Bununla bağlantılı olarak “en güçlü’nün hayatta kalması” fikrinin sosyal bilimlerde kendine yer bulmasıyla jeopolitik, ayırt edici bir akademik disiplin olarak ilk kez erken modern dönemde ortaya çıkmıştır. Bugün jeopolitiği, Sosyal-Darwinist kökenlerin ışığında büyük güçler arasındaki topraksal egemenlik mücadelesi olarak düşünüyoruz. Terimin kendisi ilk olarak İsveçli bilim insanı Rudolf Kjellen (1864–1922) tarafından öne sürülmekle birlikte organik-devlet fikrinin tohumları Kjellen’in çağdaşı Alman bilim insanı Friedrich Ratzel (1844 1904)¹³ tarafından atılmıştır. Ratzel, eczacılık ve zooloji eğitiminin ardından Leipzig’de Coğrafya Kürsüsüne gelmeden önce gazeteci olarak birçok ülkeyi seyahat etmiştir. Altmış yıllık hayatı boyunca 1.200’den fazla eser üretmiştir.

Avrupalı sömürge güçleri bu yazılarda stratejik değerler görmüştür. Jeopolitik bilimin görevi, devletler arasındaki en güçlü olanın hayatta kalma mücadelesinde, başarı ile başarısızlık arasındaki farkı açıklamak olmuştur. Britanya’nın denizleri yönettiği bir dönemde, Amerikalı deniz stratejisti Alfred Mahan (1840–1914) devletlerin küresel okyanuslara hükmederek hayatta kaldığını ve geliştiğini savunmuştur.¹⁴ Fikirleri kısa süre sonra İngiliz coğrafyacı Halford Mackinder (1861–1947) tarafından sorgulanmıştır. Mackinder tarafından tarih, dünyanın ana kara kütesi olan Avrasya’nın kontrolü için yapılan bir savaşlar dizisi olarak sunulmuştur. ‘Dünya adasının kalpgâhi’ Avrasya, ‘tarihin coğrafi eksenidir’.¹⁵ Mackinder, bu ana karanın yerkürenin yarısını kapsayan kaynaklara ve karadaki tedarik yollarına sahip olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Kuzeyde kutup buzullarının, Güney’de ise Güney Asya’nın dağlarının bu toprakları deniz saldırılarına

karşı dayanıklı hâle getirdiğini savunmuştur. Mackinder, dünya adasının hâkimiyetinin Doğu Avrupa'nın kontrolünden geçtiğini ve Almanya'yı Büyük Savaş'ta bu kadar tehlikeli yapan şeyin Almanya'nın bu kontrolü ele geçirme potansiyeli olduğunu açıklamıştır.

Bu nedenlerle Oxford Üniversitesi'nin ilk coğrafya profesörü ve dönemin önemli bir jeopolitik düşünürü olan Mackinder, Versay Antlaşması'nda Almanya'nın bastırılması gerektiğini şiddetle savunmuştur. Konferans, yeni bir Avrupa coğrafyası üretmiştir. Almanya da Mackinder'in jeopolitik reçetelerine uygun şekilde kontrol altına alınmıştır. Bu reçeteler, boyunduruk altındaki bir nesil Alman bilim insanını etkilemiş ve bu bilim insanlarından bazıları Nazizm'e kavramsal destek sağlamıştır. Örneğin, 1919'da Münih'te Coğrafya Profesörü olan jeopolitikçi Karl Haushofer (1869–1946), kurduğu akademik dergi (*Zeitschrift für Geopolitik*) ve daha sonra Adolf Hitler'in yardımcısı olan yıldız öğrencisi Rudolf Hess (1894–1987) aracılığıyla Alman entelektüel ve siyasi çevrelerinde *lebensraum* fikrinin yayılmasına yardımcı olmuştur.¹⁶ Hans Grimm'in *Volk ohne Raum* (Topraksız İnsanlar) adlı romanının yayınlanmasıyla *lebensraum*, Nazi partisinin bir sloganı haline gelmiştir. Bu fikir Üçüncü Reich'in dünya adasını ele geçirme stratejisinin de şiarı olmuştur. Bu amaçla Üçüncü Reich Polonya ve Avusturya'yı işgal etmiş ve ittifak kurduğu Rusya'yı işgal etmeyi planlamıştır.

Almanya'nın dağılmış Alman etnik azınlıklar üzerindeki – Azınlık Anlaşmaları sistemiyle sağlanan – güçlü tesirinin, bu jeopolitik dünya görüşünün bir uzantısı olduğuna şüphe yoktur. İki savaş arası dönem Avrupa'sının Azınlık Anlaşmaları Sistemi, bu kitabın *beşerî jeopolitik* olarak adlandırdığı kavramı temsil etmektedir. Bu jeopolitik, (en azından şimdilik) toprak üzerinden *değil*; *insanlar* üzerinden bir stratejik rekabeti içermektedir. Bununla birlikte, bu dönemde beşerî jeopolitik, topraksal jeopolitiğin tamamen parçalanacağını habercisi olmuştur. Zira yirminci yüzyılın ilk yarısında dünya sistemi iki kez tamamen çökmüş ve kısmen bu nedenle, Azınlık Anlaşmalarına benzer herhangi bir sistem, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yürürlüğe girmemiştir.

Bununla birlikte kitabın başlığından anlaşılacağı üzere beşerî jeopolitik, diaspora kurumlarının yükselişi ile bugün beklenmedik bir şekilde yeniden canlandırılmaktadır. Diaspora kurumları, tek taraflı hareket etmek yerine uluslararası toplumun normatif koruması altında faaliyet göstermektedir. Bu durum Milletler Cemiyetinin Azınlık Anlaşmaları sis-

temine verdiği desteği hatırlatmaktadır. Azınlık Anlaşmaları Sistemi'nin o dönem yaptığı gibi diaspora kurumları da bugün beşerî jeopolitiğin yeniden ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Nasıl oldu da bir zamanlar bu kadar tuhaf ve kabul edilemez bir şey aniden normalin alanına sızdı? Bu kitap, diaspora kurumlarının hızlı yayılmasının dünya siyasetinin kurallarını nasıl incelikli bir şekilde değiştirdiğini göstermektedir. Kitabın ana mesajlarından biri, diaspora kurumları gibi göç politikalarına dair örnek uygulamaların ve modellerin hareketinin ve dönüşümünün çok hızlı gerçekleştiğidir. Normal şartlar altında politika oluşturmaya rehberlik eden etik çerçevelerin evrimi bu anlamda daha yavaş gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda bu fark, küresel ilişkilerde istikrarı sağlayan kurumların temel ilkelerini zayıflatabilir. Meydana gelen değişiklikleri nasıl anlayabiliriz ve uluslararası sistem buna yanıt olarak nasıl uyum sağlayabilir? İşte bu sorular kitabın merkezinde yer almaktadır.

KİTABIN KATKISI

Bu kitap, diaspora kurumlarının küresel olarak nasıl yayıldığını ve nasıl yeni bir beşerî jeopolitik dalgası başlattığını anlatmaktadır. Ama önce, merkezî terim olan “diaspora”¹⁷ üzerine birkaç söz söylemek gerekmektedir. Diasporalar günümüzde eskiden olduğundan çok farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Daha önce diaspora terimi uzak geçmişteki travmatik dağılmaya rağmen kimliğini yaşatan birkaç örnek grubu tarif ederken¹⁸ günümüzde daha çok değişim içindeki bir kimlik ifadesi olarak görülmekte ve sabit bir sosyal varlık olarak algılanmamaktadır. Bununla birlikte diasporalar, genellikle göçmenin menşe ülkesindeki siyasi ve sosyal girişimciler tarafından geliştirilen seçmen inşa projeleri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla diasporalar ulus-devletlere karşıt gruplar olarak tanımlanmaktan sıyrılmış ve adım adım devletlerin ve devletler arası sistemin organları hâline gelmiştir.

Bu önemli değişim çok yakın bir zamanda gerçekleşmiştir. Diaspora terimi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yavaşça yayılmıştır. Ancak 1990'larda, Komünist dünyanın dağılması ve eski etnik dayanışmaların yeni bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla yeniden şekillendirilmesiyle diaspora kelimesi birdenbire herkesin diline dolanmıştır. Modern çağda ilk kez, anavatanlarının dışında yaşayan insanları tanımlayan “göçmenler” [*emigrants*] kelimesinden daha yaygın hâle gelmiştir (bkz. Şekil 1.1).

O zamandan beri, pek çok iyi ve önemli fikir gibi diaspora terimi de

gereğinden fazla kullanılmış ve sonuç olarak, gerçekte ne anlama geldiğine dair çok fazla tartışma yapılmıştır.¹⁹ IOM yetkililerinin Diaspora Bakanlar Konferansı'nda belirttikleri üzere “ ‘diaspora’ sözcüğü, bakanların bugün Cenevre’de temsil ettiği grupları tanımlamak için elbette yeterli değildir.”

Şekil 1.1 1750'den Beri Basılan Kitaplarda “Diaspora” ve “Göçmen” Kelimelerinin Kullanım Sıklığı

Uluslararası kurumlar için diaspora, tipik olarak anavatanı kalkındırma bağlantısıyken devletler için, yurt dışındaki vatandaşlar ile ilgili bir meseleyi ifade etmektedir. Diaspora grupları için ise kendi kimliklerini bulma meseledir.

Bu konudaki akademik fikir birliğine bakıldığında bir diaspora grubunun temel özellikleri; iki veya daha fazla yere dağılma, “ana vatana” doğru sürekli yönelim ve grup kimliğinin zaman içinde korunmasıdır.²⁰ Bu çerçeveden bakıldığında, bir diaspora kısa ve öz bir şekilde “belli bir menşee ülkeden uzakta yaşayan hayali bir cemaat” olarak tanımlanabilir.²¹ Bu tanım, yalnızca Yahudileri ve diğer örnek diaspora gruplarını değil, aynı zamanda daha yeni göçmenleri [*emigrant*] ve göçmen gruplarını [*expatriate*] kapsayacak şekilde geniş ve yararlı olacak kadar da spesifiktir.²²

Güncel araştırmaların çoğu artık, diasporaları incelemek için doğum yeri gibi basit kriterlerden kaçınmaktadır. Ayrıca diasporaların nasıl ve neden ortaya çıkıp dağıldığına bakmak için tanımları zorlamanın ve boyut karşılaştırmasının (“benim diasporam diğerlerinden daha büyük”) ötesine geçmiştir.²³ Bu tür çalışmalardan elde edilen önemli sonuç, insanların farklı koşullarda az ya da çok “diasporik” olduklarıdır. Savaşlar, doğal afetler, siyasi kampanyalar, kutlamalar ve spor etkinlikleri, uzak bir eve bağlı insanlar arasında nostaljiyi ve cemaat duygusunu canlandırabilir. Diasporalar sabit, önceden var olan gruplar değildir; şekilleri birbirine tezat biçimde değişebilir.²⁴

Anlaşılması gereken önemli bir nokta şudur: hükümetler diaspora faa-